

Райымбаев Ч.К., Азимов И.

**АЙМАКТЫК МИГРАЦИЯ ПРОЦЕССИ ЖАНА АНЫН СОЦИАЛДЫК
ӨНҮГҮҮГӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

Райымбаев Ч.К., Азимов И.

**ПРОЦЕСС РЕГИОНАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ
НА СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ**

Ch.K. Raiymbaev, I. Azimov

**THE PROCESS OF REGIONAL MIGRATION AND ITS IMPACT
ON SOCIAL DEVELOPMENT**

УДК: 338:235/78.5

Бул макала акыркы 20 жылдын ичинде өлкөдө жүрүп жаткан аймактык ички жана сырткы миграциянын социалдык өнүгүүгө тийгизип жаткан оң жана терс таасирлерин өз ичине камтыйт.

Негизги сөздөр: *миграция, социалдык өнүгүү, терс таасир, оң таасир, миграциялык процесс.*

В этой статье обсуждается внутренняя и внешняя миграция, её положительное и отрицательное влияние на социальное развитие страны за последние 20 лет.

Ключевые слова: *миграция, социальное развитие, отрицательное влияние, положительное влияние, миграционный процесс.*

This article discusses internal and external migration, its positive and negative effects on social development of the country over the past 20 years.

Key words: *migration, social development, negative effect, positive effect, of the migration process.*

Масштабдуу түрдө жүргөн миграция, калктын түрдүү катмарына жана дүйнө жүзүндөгү бүткүл мамлекеттерге экономикалык жана социалдык жактан чоң таасир этип келет. Социалдык-экономикалык оор абалдан улам, миграция процесси Кыргыз Республикасынын да өнүгүүсүнө таасир тийгизген манилүү факторлордун бири болуп калды.

Өлкөдөгү оор социалдык-экономикалык абалдан, саясий, экономикалык, маданий реформалардан улам, Кыргызстандын калкы сыртка массалык түрдө көчүп, алардын чоң бир бөлүгүн орустар жана башка улуттагы элдер түзө баштады. Квалификациясы жогорку деңгээлде болгон славяндардын, Кыргызстандан көчүп кетүүсү мамлекет үчүн чоң экономикалык жоготууларга алып келди. Кийинки жылдарда сырткы мигранттардын тизмесине кыргыздар да кошула баштады. Алардын көпчүлүгү Кыргызстанда туруктуу жумуш жоктугунан жана айлык акы төмөн болгондугунан башка өлкөлөргө чыгып кетүүгө аргасыз болушту. Ал эми жогорку квалификациялуу адистердин чет өлкөгө чыгып кетиши социалдык жана экономикалык жоготууларга алып келди.

Азыркы учурдагы миграция процесстеринин орчундуу өскөндүгү, Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүү деңгээлине, эл-чарбасынын багыттарына, элдин этникалык түзүлүшү-

нө, демографиялык акыбалдын өзгөчөлүктөрүнө чоң таасир тийгизип келет.

Туруктуу жашаган жеринен эмгек мигранттарынын чыгып кетүүсү демографиялык жана эмгек ресурстарынын балансын бузууга себеп болуу менен, негизинен айылдык периферия болуп саналган жерлердин деградациясына жана ээн бош болуп калган учурларына алып келди.

Статистикалык маалыматтарга ылайык, Бишкек шаары жана Чүй облусу эң чоң оң миграциялык баланска ээ. Бишкек шаары чындыгында ички миграциялык агымдарды тартуунун объективдүү борбору болуп саналууда. Азыркы учурда борбор калаада 1 млн. 400 миң адам жашайт [1]. Борбордун шаардык турмушту камсыздоочу укук коргоо, саламаттык сактоо, билим берүү жана маданият чөйрөлөрүндөгү мүмкүнчүлүктөрү төмөндөөдө. Шаар турмушун камсыздоо системаларынын бекемдиги жана чыдамдуулугу чегине жетип калган. Инфраструктура жана инженердик тармактар совет мезгилинен бери жаңылана элек, андыктан капиталдык оңдоо талап кылынат. Акыркы 20 жылда Бишкек шаарында өлкөнүн ички миграциясынын эсебинен калктын 2 эсе көбөйүүсү шаардык кызматтарга жана шаар жетекчилигине чоң көйгөйлөрдү жаратууда.

Шаарларга көчүп келген мигранттар социалдык маселелердин да себеби болууда. Ички мигранттар тарабынан жер басып алуу, пикетке чыгуу, өңдүү чыр-чатактар улам-улам кайталанып келет.

Өлкө ичиндеги миграцияда айылдык жаштар активдүү катышканы байкалат. Айылдык жаштардын миграциясынын негизги максаты жумуш табуу жана билим алуу болуп саналат. Ички миграциянын маанилүү бөлүгүн жаш кадрлар түзгөндүгүнө байланыштуу миграция процесси "калктын картайышына" алып келиши мүмкүн.

Кыргыз Республикасы – бул көп улуттуу өлкө. Мамлекетибизде 80 ден ашык улуттун өкүлдөрү жашашат. Алардын негизги басымдуу (92%ын) бөлүгүн кыргыз, андан кийин өзбек, орус улутундагылар түзүшөт. Миграция процессинин натыйжасында калктын этникалар аралык өзгөрүүсү жүрүүдө.

2012-жылдагы эсептөөлөр боюнча кыргыздар 2%га, түрктөр жана уйгурлар 4%га, таджиктер 5%га,

өзбектер жана азербайджандар 6%га, дунгандар 7,5%га көбөйүшкөн. Ал эми орус улутундагылар 1,5%га, украиндер 0,2%га төмөндөп кеткен.

Жалпы калктын санынын өзгөрүүсүнө көптөгөн жылдардан бери болуп жаткан миграциялык орун алмашуулар өзүнүн терс таасирин тийгизип келет.

Калктын ишке жарактуу бөлүгүнөн сыртка чыгып кетүүсү, калктын жыныстык жаш курак түзүмүнүн бузулушуна алып келүүдө.

Бүгүнкү күндөрдө Кыргыз Республикасынын чек ара аймактарында жашаган көптөгөн үй-бүлөлөр көчүп кеткендигинен, бош калган жерлерде коңшу өлкөлөрдүн жарандары ал жерлерге келип жашап жатышат. Алар Кыргыз Республикасынын чек арасынан өтүп, малын багып, жерди айдатып жайгашып алышкан. Чектеш аймактарда чет элдин бул жерлердеги "жайылып жүрүүчү" миграция коркунучу күчөп барат. "Жайылып жүрүүчү" миграция натыйжасында, коңшу өлкөлөр менен мамиленин жаңы кырдаалы түзүлүшү, Кыргыз Республикасынын социалдык, маданий чөйрөсүнүн туруктуулугуна жана коопсуздугуна коркунуч алып келиши мүмкүн. Кыргыз Республикасында ички миграция геосаясий мааниге ээ экендигин ушул жагдай тастыктайт. Стратегиялык жактан маанилүү болгон тоолуу чек ара аймактарындагы репродуктивдүү жана экономикалык активдүү калктын сыртка чыгып кетүүсү, бул аймактардын ээн калышына гана эмес, тукум улантуучу муундардын жоголуусуна, өсүп келе жаткан муундардын сапатынын төмөндөшүнө алып келет. Демографиялык жана эмгек ресурстарынын балансы бузулат.

Кыргыз Республикасындагы мигранттардын көпчүлүгү мамлекеттик жеңилдиктерди жана социалдык жардамдарды алуу мүмкүнчүлүгү жок, ички мигранттардын расмий каттоосу жүргүзүлбөйт, борборго канча эмгек мигранты келип, чыгып жаткандыгы көзөмөлгө алынбайт.

1989-1996-жылдардагы атайын орто жана жогорку билимдүү кадрлардын Кыргыз Республикасынан көчүп кеткендигине байланыштуу, мамлекет 1,641 млн. сомдук жоготууга кабылган [2]. Адамдарды кайрадан окутуу жана квалификациясын жогорулатуу, бош жумуш орундарын билимдүү адистер менен камсыз кылуу үчүн, мамлекетке көптөгөн акча каражат талап кылынган. Орустар дин жана тил менен айырмаланып, нейтралдуу позицияда кыргыздар менен өзбектер ортосундагы мамилелерди тең салмактуу жана стабилдүү кармап турган калк болуп эсептелчү.

Миграциянын терс таасирлери кыргыз өкмөтүн тынчсыздандырат. Атап айтканда: жаштардын массалык агылып кетүүсү Кыргызстандын демографиялык кырдаалына, айрыкча, үй-бүлө күтүү, улуттук салт-санааларды улантуучулук жактарына терс таасирин тийгизүүдө. Өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүгө жөндөмдүү жогорку деңгээлдеги адистердин чет өлкөдөн жумуш издеши улуттук экономиканын

начарлашынын себеби болуп эсептелет. Эгер чет өлкөдө жүргөн кыргыз жаштары өз мамлекетинде жашап иштеше, соода процесси да жогорку көрсөткүчтү көрсөтмөк. Бирок көпчүлүк жаштардын билим алуу, саясатка аралашуу, коомго пайда келтирүү, бийликке умтулууга караганда чет өлкөгө кетип, материалдык керектөөсүн камсыздап, ата-энесине, үй-бүлөөсүнө камкордук кылууга аракеттенгендиги үстөмдүк кылат.

Кыргызстан үчүн сырткы миграция барган сайын олуттуу көйгөй болуп жагат. Азыр сезилбегени менен аз эле жылдардан кийин өлкөдө жумуш иштей турган жаштар жок калаары дайын болууда. Эмгек, жумушка орноштуруу жана миграция министрлигинин мурдагы жетекчиси Айгүл Рыскулова "Биздин калкыбыз 5 млн. болгон менен (Улуттук статистикалык комитеттин маалыматына караганда Кыргызстандын калкы 5млн. 600 миң ашуун адамды түзгөн. Республиканын калкынын курагы демографиялык жааттан алганда жаш категорияга кирет) эмгекке жарамдуулардын саны 2,5 миллиондон ашпайт. Ошол эле убакта 600 миңдей биздин эмгекке жарамдуу, активдүү жаштарыбыз четте жүрүшөт. Менимче бизде 10-15 жылдан кийин демографиялык проблема жаралышы мүмкүн" деп белгилеп кеткен [3].

Бүгүнкү күндөгү миграция маселеси кыргыз элинин эртеңине көлөкөсү да, жарыгы да тийген көрүнүшкө айланып баратканы анык көрүнүп турат. Жарыгы кыргыз атуулдары ар кайсы өлкөдө кез-келген жумушта иштеп, тапканын ташып келип өз үй-бүлөсү, атүгүл Кыргызстандын экономикасына кол кабыш кылганга жараганы. Көлөкөсүнө келсек мигранттар бөтөн эл, бөтөн чөйрөдө психологиялык оор жагдайларга кабылышып, өздөрүн да, өлкөсүн да ойлонтуп турган чагы.

Кыргыз Республикасы миграция маселесин чечүү менен көптөгөн артыкчыктарга ээ болот. Кыргыз эмгек-мигранттардын башка өлкөлөрдө иштеп жүрүшү, жумушсуздуктун чыңалуусун азайтуу менен, өлкөгө оң таасирин тийгизип келет. Экономикалык оор абалда болуп турган кыргыз мамлекети үчүн көп сандагы мигранттарды иш менен камсыз кылуу аябай чоң каражаттарды талап кылат. Алгач эмгек миграциясы башталганда өлкөдөгү жумушсуздуктун курчушун кандайдыр бир деңгээлде жеңилдетет деген пикир бар эле. Ал акталды, көптөгөн кыргыз жарандар башка өлкөлөрдө иштөө менен өздөрүн, үй-бүлөсүн, ал тургай туугандарын да кошо багышууда.

Ошондой эле эмгекчи-мигранттардын акча которуулары, Кыргызстанда жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүүгө көмөк болууда. Чет өлкөлүк валютанын маанилүү булагы болуу менен, келип түшкөн акча которуулар өндүрүшкө жана социалдык тармакка инвестицияланууда. Дүйнөлүк Банктын "КМШ мамлекеттериндеги акча которуулар" аттуу отчетуна ылайык, кыргыз мигранттарынын 38%ы

мекенине айына эки жолу акча которот. Ай сайын жибергендер 19%дан көбүрөөк. Чет жерде иштеп жүргөндөндүн 30%дан ашыгы үйүнө 50-100 долларга чейинки сумманы жөнөтсө, 150дөн 200 долларга чейин которууга алы келгендер 17%ды түзөт. Бир жибергенде 2000 долларга жакын каражат которгондор 1,5%га жакын. Мамлекет ИДПсынын 20-25%ы, мигранттар жиберген трансферттерге байланыштуу. Мигранттар аларды жөнөткөн өлкөгө трансферттер которуу жана кабыл алган өлкөгө салык төлөө жана кошумча жумуш күчү болуу менен эки өлкөнүн экономикасына чоң салым кошуп келишет.

Миграция Кыргыз Республикасы үчүн төмөнкү жааттарда да өз салымын кошуп келет. Алардын бири миграциянын бизнеске тийгизген таасири.

Коммерциялык банктар соңку 4-5-жылдын ичинде эмгек мигранттарынын акча которуулары үчүн ишенимдүү канал болуп калды. Коммерциялык банктар акча которуунун цивилизациялуу жана заманбап рыногуна катышуу мүмкүнчүлүгүн алды. Алар тез эле кыргыз финансы секторунда ишкердиктин атаандашуучулук сегментине айланды. Кыргыз Республикасында иштеп жаткан дээрлик бардык коммерциялык банктар акча которуу боюнча бизнеске катышып жатат.

Эмгек миграциясынын зор масштабы эл аралык туруктуу жүргүнчү агымын түзүп жана транспорт секторуна көп киреше алып келет. Көптөгөн кыргыз мигранттары жылына жок эле дегенде бир жолу Кыргыз Республикасына келип кетүүнү каалашат. Кыргыз Республикасынын аймагында, өзгөчө Ош жана Бишкек шаарларында соңку 4-5 жылдын ичинде авиа жана темир жол билеттерин сатуу боюнча көп сандаган агенттиктер түзүлгөн жана алардын филиалдык тармактары-кассалары ачылган.

Трансферттерди алуучулар үйлөрүн оңдоодон өткөрүп, жаңы үйлөрдү куруп жатышат. Жүргүзүлгөн курулуш иштери, аны коштогон инфраструк-

туралардын өнүгүшүн шарттайт. Курулуш бригадалары түзүлөт, куруучулардын квалификациясы жогорулайт, курулуш материалдардын сатуу чөйрөсү жана аларды жеткирүү боюнча кызмат көрсөтүү кеңейет. Түштүк аймакта мигранттардын каражаттары жеке үйлөрдү жаңылоонун жана жаңы үйлөрдү тургузуунун негизги булагы болуп калууда.

Мигранттардын дээрлик бардыгы жана алардын үй-бүлө мүчөлөрү той-аш өткөрүүгө мигранттардын акча каражаттарын чыгымдашат.

Мигранттар жана которулган акчаны алуучулар статустук жана инвестициялык сатып алуу деп авто унааларды эсептешет. Кыргыз Республикасынын жолдорунда автомобилдердин санынын өсүшү ачык көрүнүп турат жана аны коштогон бизнестин бүтүндөй түзүмү да мыйзам ченемдүү өнүгүп жатат.

Ошентип, аймактык миграциянын Кыргыз Республикасына тийгизген оң жана терс таасирлерин, жогорудагы маалыматтарга таянып айтууга болот. Мында сырттан келип түшкөн акчалай которуулар, негизинен өлкөдөгү жумушсуздуктун чыңалуусун азайтуу менен катар, аймактык социалдык-экономикалык өнүгүүнү шарттайт. Ошону менен бирге, тышкы миграциялык кетүүлөрдүн этникалык бир жактуулугу коомдун моноэтнизациялануу процессин күчөтөт жана демографиялык кризистин өнүгүүсүнүнү алып келет.

Адабияттар:

1. Современный Бишкек, (06. 02. 2011), [http:// www.allkyrgyzstan/hpopulation/sities-and-village/bishkek.htm](http://www.allkyrgyzstan/hpopulation/sities-and-village/bishkek.htm).
2. Кумскова Н. Х. Кумсков Г. «Экономические последствия новейших миграционных процессов в КР», Б., 1998.
3. Бейшенбек кызы Э. "Айгүл Рыскулова: Миграция 10 пайызга өстү", Азаттык уналгысынын интернет барагы.
4. Эргешбаев У. Ж. (2009) «Миграционные процессы в Кыргызстане и их социально-экономические последствия», Ош «Кагаз ресурстары» стр. 100. стр. 112, 105-б.

Рецензент: д.э.н., профессор Абдымаликов К.А.